

Отримані результати дозволяють стверджувати, що юнацький вік є таким етапом життєвого шляху, що характеризується переважним домінуванням орієнтації на поточний момент у власному існуванні та гедоністичний спосіб життя. Майбутнє сприймається досить позитивно, хоча когнітивна розробленість життєвих планів та перспектив знаходиться на не досить значному рівні, до того ж, слід відзначити, що свідомі оцінки майбутнього переважають неусвідомлювані емоційні. Ставлення до минулого є більш негативним, порівняно з періодом зрілості.

Оптимального співвідношення показники реалізованості та потенційності досягають у період максимального прояву психічних та фізичних можливостей людини (24-49 років). Досліджувані цього віку характеризуються позитивною оцінкою минулого, в якому отримують ресурси для нових досягнень. При цьому вони мають досить розроблені та структуровані плани і перспективи, схильні зазирати далеко у майбутнє, мають оптимістичні прогнози та сподівання.

Із досягненням передпенсійного віку починають зростати показники особистісної реалізованості як відчуття вичерпаності особистісного потенціалу. У досліджуваних домінує орієнтація на минуле, тенденція до його ідеалізації та детального відтворення у власних спогадах. Із віком знижується оптимістичність прогнозів стосовно майбутнього та розробленість життєвих планів та перспектив.

За продуктивністю створення образів майбутнього та емоційним ставленням до нього період пізньої зрілості та старості є подібним юнацькому віку. Розбіжності стосуються ставлення до минулого, яке є більш позитивним, та орієнтації на гедоністичний спосіб життя у теперішньому, яка є менш вираженою.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку мають полягати у створенні психодіагностичної методики для діагностики особистісної реалізованості як комплексного багатомірного утворення, вивченні вікових особливостей цього конструкту та його зв'язку з іншими психічними характеристиками особистості.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 282 с.
2. Вассерман Л.И. Семантический дифференциал времени как метод психологической диагностики личности при депрессивных расстройствах : Пособие для психологов и врачей / Л.И. Вассерман, О.Н. Кузнецов, В.А. Ташлыков и др. – СПб. : СПб НИПНИ им. В.М.Бехтерева, 2005. – 27 с.

3. Коржова Е.Ю. Методика “Психологическая биография” в психодиагностике жизненных ситуаций / Е.Ю. Коржова. – К. : МАУП, 1994. – 109 с.
4. Кроник А.А. Каузометрия : Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути / А.А. Кроник, Р.А. Ахмеров. – М. : Смысл, 2003. – 258 с.
5. Кроник А.А. Субъективная картина жизненного пути как предмет психологического исследования / А.А. Кроник // Психология личности и образ жизни : Сборник. – М. : Наука, 1987. – С. 149– 152.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 712 с.
7. Сырцова А. Методика Ф. Зимбардо по временной перспективе / А. Сырцова, Е.Т. Соколова, О.В. Митина // Психологическая диагностика. – 2007. – № 1. – С. 85 – 106.

The age dynamic of personal realization / potentiality was analyzed. It's turned out, that age of “acme” characterizes by the optimal correlation of realization / potentiality characteristics. It's demonstrated, that realization characteristics increase from the fore-pension age.

Key words: personal realization, personal potentiality, youth, maturity, old age, acme.

Отримано: 12.02.2010

УДК 37.035.91:159.923

Н.О.Бочаріна

Формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів у процесі особистісно орієнтованого виховання

У статті розглянуто засоби формування гуманістичної спрямованості особистості майбутніх соціальних педагогів у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: особистість, гуманістична спрямованість, соціальний педагог, процес формування.

В статье рассмотрены способы формирования гуманистической направленности личности будущих социальных педагогов в процессе обучения в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: личность, гуманистическая направленность, социальный педагог, процесс формирования.

Проблема формування гуманістичної спрямованості у соціальних педагогів є однією з актуальних і для соціальної психології як науки, і для педагогічної практики. Але часто науковий аналіз проблеми підмінюється роздумами про психолого-педагогічне мистецтво. Щоб запобігти цьому, треба не тільки інтуїтивно підходити до проблеми, а й піддавати науковому аналізу педагогічну діяльність соціальних педагогів. На нашу думку, тут перспективним є напрям, пов'язаний із застосуванням особистісно орієнтованого підходу до аналізу гуманістичної спрямованості особистості соціального педагога, а також побудови її моделі.

Одним із основних завдань професійної підготовки соціальних педагогів є розвиток в їх особистості системи потреб і мотивів, яка визначає сформованість гуманістичної спрямованості. Дослідження гуманістичної спрямованості соціального педагога, що формується, дає змогу розглядати її в аспекті соціально-психологічних особливостей формування його особистості, його ставлення до майбутньої професії.

У психолого-педагогічній освіті проблема гуманістичної спрямованості соціального педагога не є новою. Про це йшлося в дослідженнях науковців Г.О. Балла [1], І.Д. Беха [2], Л.К. Іванової [6], В.А.Семиченко [8] та інших. Учені переконливо доводять, що надати реальну соціально-педагогічну допомогу може той соціальний педагог, в системі особистісних та професійних характеристик якого домінує гуманістична складова.

Особливості сучасного багатоваріантного підходу до виховання студентів вищих навчальних закладів знайшли своє відображення в багатьох дослідженнях останніх років. Одні дослідження присвячені проблемам виховання в контексті розвитку сучасної соціальної освіти, інші порушують аспекти виховання у процесі аналізу проблем соціалізації майбутніх спеціалістів, треті, аналізуючи проблеми якості підготовки спеціалістів у вищому навчальному закладі, піднімають деякі аспекти питання формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога, гуманізації освіти та відновлення системи виховання студентської молоді в умовах реформування суспільства та переходу від одних цінностей до інших [6].

Вітчизняний психолог І.Д. Бех підкреслює, що розвиток гуманної, вільної та відповідальної особистості безпосередньо пов'язаний із системою її духовних цінностей. Адже духовність так чи інакше передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі та зосередженість на моральній культурі людства. То й наміри духовно зрілої особистості існують в системі надіндивідуальних

цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищою критерію орієнтування в житті й опори для особистісного самовизначення. Концепція І.Д. Беха зводиться до ствердження людини як найвищої цінності, навколо якої базуються інші суспільні пріоритети [3; 4; 5].

Нині великого поширення набули різноманітні моделі особистісно орієнтованого виховання. Особистісна орієнтація передбачає гуманістичну конверсію освіти. На думку І.Д. Беха, особистісно орієнтований підхід до виховання певною мірою ґрунтується на методологічних принципах західної гуманістичної психології: самоцінності особистості, глибокої поваги та емпатії до неї, врахування її індивідуальності тощо [4]. Вчений пропонує побудову виховного процесу на засадах гуманізму і розглядає його одночасно і як засіб, і як мету виховання, адже лише гуманний вихователь може виховати гуманну особистість [3].

Саме гуманістичні ідеї та ціннісні орієнтири висуваються на перший план у сучасному національному вихованні. У Концепції національного виховання зазначено, що ці ідеї ґрунтуються на повазі до особистості вихованця, турботі про його розвиток. Такий підхід передбачає визнання кожного вихованця унікальною особистістю, його прав, ставлення до нього як суб'єкта власного розвитку, йому властива опора у вихованні на сукупність знань про людину та високий професіоналізм [7].

Аналіз наукових досліджень щодо гуманізації особистості та вивчення особливостей формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога дозволив нам зробити такі висновки:

– студенти не мають цілісної гармонійної системи поглядів, відносин, розуміння оточуючого соціального й природного світу, особистого “Я”. Гуманістичне виховання як процес пізнання та осягнення світу майбутнім соціальним педагогом – це цілісний процес, що включає і свідоме, і несвідоме в психіці та поведінці особистості. Вважаємо за правильне говорити про формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога в процесі освіти й життєдіяльності;

– для визначення психологічних особливостей формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога важливим є поняття про компоненти, з яких складається гуманістична спрямованість майбутнього соціального педагога, формується на основі соціально-психологічних та педагогічних знань і є результатом складної розумової та психологічної діяльності, що реалізується в єдності емоційно-почуттєвого та логічно-послідовного, сприяючи розвитку психолого-педагогічного мислення майбутніх соціальних педагогів;

– гуманістична спрямованість виховання не є вродженою рисою особистості, а безпосередньо формується у процесі активної діяльності та є синтезом узагальнених чуттєвих образів, що відображають природні, соціальні явища в житті людини.

Експериментально перевірялася гіпотеза дослідження, що ефективність формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів зростає за умов наукового обґрунтування змісту, форм і методів підготовки студентів до формування гуманістичної спрямованості особистості шляхом запровадження у вищих педагогічних закладах корекційно-розвивальної програми професійної підготовки студентів до означеної діяльності.

Реалізація мети формувального експерименту відбувалася через розв’язання таких завдань: 1) розробити й апробувати в процесі професійної підготовки студентів у ВНЗ в межах навчально-виховної діяльності зміст корекційно-розвивальної програми “Формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога”; 2) у навчально-виховній роботі апробувати нові форми й методи формування якісно нового рівня гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів та їх підготовки до формування гуманістичної спрямованості особистості.

На початку формувального етапу дослідження нами було впроваджено в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів корекційно-розвивальну програму “Формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога”. Означену програму було апробовано в експериментальних групах соціально-педагогічних факультетів ВДНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Результати дослідження показали, що в процесі навчально-виховної діяльності поруч із позитивними мікрозміними зорієнтованості студентів на професійно-педагогічну діяльність у більшості з них відбуваються й макрозміни, тобто кінцевий рівень становить значно вищі показники, ніж вихідний рівень. Значною мірою цьому сприяло запровадження комплексу форм, методів, прийомів та ефективних педагогічних умов їх реалізації у навчальній і позанавчальній діяльності майбутніх соціальних педагогів, що забезпечило високий рівень формування гуманістичної спрямованості студентів.

Метою аналізу дослідницької роботи було виявлення результатів практичного втілення розробленої психологічної корекційно-розвиваючої моделі формування гуманістичної спрямованості особистості майбутніх соціальних педагогів, з’ясування її впливу на

підвищення ефективності професійної підготовки (рис.1). Дослідження висунутої на підсумковому етапі дослідження мети здійснювалось у декількох напрямках: а) з’ясування особистісної значущості для студентів соціально-педагогічних факультетів підготовки до професійної самореалізації у педагогічній діяльності соціального педагога та ступеня задоволення нею; б) спостереження динаміки особистісного та професійного зростання студентів експериментальної групи у процесі підготовки до професійної самореалізації та ефективності використаної експериментальної методики; в) визначення рівнів сформованості механізму гуманістичної спрямованості у студентів експериментальної групи та їх порівняння з відповідними показниками студентів контрольної групи, чия професійна підготовка відбувалась у стандартному навчально-виховному процесі.

Методика формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів (експериментальні групи) була направлена на усвідомлення студентами гуманізації соціокультурного середовища як унікального виду педагогічної діяльності й включала: набуття необхідних знань; оволодіння високою загальною культурою, моральністю, глибоким почуттям рефлексії, емпатією, гуманністю, постійним прагненням до самовдосконалення та самореалізації; опанування способів управління собою, власною поведінкою; засвоєнням національно-культурних та загальнолюдських цінностей; оволодіння культурою в найширшому розумінні, що сприяє розширенню і систематизації уявлення студентів про особистісно-орієнтовний характер соціальної роботи як професійної діяльності, її гуманістичну спрямованість; формування інтересів, мотивів і потреб забезпечення розвитку в підростаючій особистості моральних і духовних здібностей, ідеалів гуманізму; формування професійної самосвідомості, ціннісних орієнтацій.

Розроблена корекційно-розвивальна програма є спеціальним соціально-психологічним тренінгом особистісного росту й стимуляції розвитку гуманістичної спрямованості особистості та її основних характеристик. Програма побудована таким чином, що навчально-тренувальні заняття сполучаються з лекційними й семінарськими заняттями, ігровими вправами з наступним психологічним аналізом й інтерпретацією. Основний акцент у програмі робився на створення найбільш оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку й формування таких професійно важливих якостей практичного психолога, як емпатія, здатність до відкритого міжособистісного спілкування й взаємодії, рефлексія, прагнення до самоактуалізації, спонтанність, автентичність і т.д., що виступали як основна складова гуманістичної спрямованості особистості.

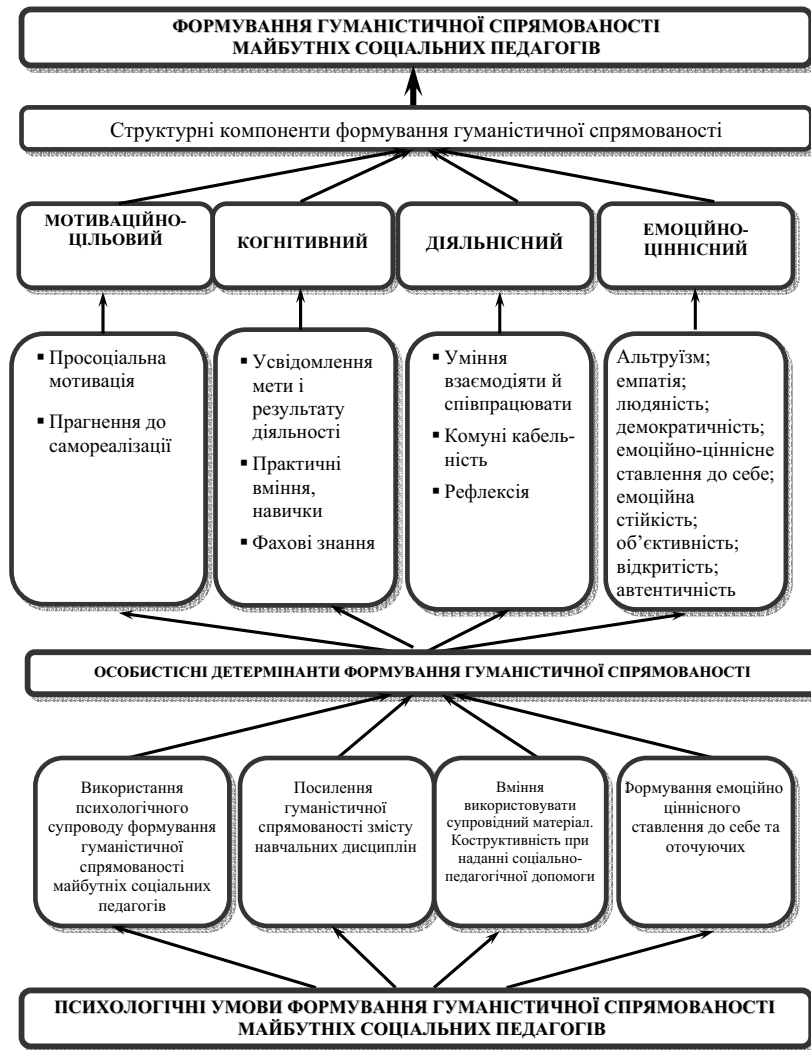

Рис. 1. Модель формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога

Організуючи навчально-виховну роботу щодо дотримання принципу ціннісної орієнтації, ми керувалися тим, що в процесі навчання передача психолого-педагогічних знань не повинна бути самоціллю. Головне завдання для нас полягало у формуванні в студентів ціннісного ставлення до особистості, оточуючого світу,

культури. Для нас важливо, щоб кожна тема розділу й програми в цілому, відображала в собі зміст цього принципу.

У рамках аудиторних занять домінуючими формами навчання та виховання були лекції та семінарські заняття. Лекційна форма дозволяла сформувати систему загальнокультурних, професійно-методичних, соціально-гуманістичних знань. Семінарські заняття та процес підготовки до них надавали можливість студентам поглибити свої знання з тієї чи іншої навчальної теми, які закріплювалися в практичній діяльності.

У процесі роботи ми прагнули того, щоб усі перераховані форми занять мали соціально-гуманістичну спрямованість, що сприяло підвищенню ефективності лекційного викладання, розвивало увагу, сприймання; активізувало пізнавальну діяльність студентів, впливало на формування їх ціннісних орієнтирів. Соціально-гуманістичний вплив на особистість відбувався під час лекцій, а саме: за рахунок мовленнєвої майстерності викладача, його вміння знаходити зв'язок з аудиторією; інтонаційної і мовленнєвої виразності; ціннісної інтерпретації навчального матеріалу, фактів, створення педагогічних ситуацій; доцільного використання наочних засобів, інноваційних педагогічних технологій, мультимедійних засобів.

Також підготовка майбутніх соціальних педагогів до формування гуманістичної спрямованості особистості здійснювалася через позааудиторну соціально-виховну діяльність студентів. Позааудиторна виховна діяльність за змістом органічно пов'язана з навчальною роботою, тому є одним з важливіших факторів гуманістичного виховання, що сприяє розвитку самостійної педагогічної творчості студентів, їх самоосвіті, самовихованню, орієнтації на загальнолюдські цінності.

Важливу роль у процесі підготовки студентів до формування гуманістичної спрямованості відігравала самостійна робота. Майбутні соціальні педагоги самостійно опрацьовували наукову, психолого-педагогічну та соціологічну літературу; збирали інформаційно-ілюстративний матеріал; виконували творчі та випереджувальні домашні завдання.

Під час виконання випереджувальних домашніх завдань студентам пропонувалося проаналізувати вказану літературу та з'ясувати зміст конкретних понять. Це дозволяло реалізувати потребу в самостверженні у навчанні. Використовувалися різноманітні домашні завдання, які за змістом були для всіх однакові, проте кожний студент міг обрати власний спосіб виконання цього завдання, що дозволяло розвивати в майбутніх учителів такі

особистісні якості, як самостійність, відповідальність, здатність до творчості.

Аналіз виконання домашнього завдання, проведений спільно зі студентами, доводив, що такого типу завдання надають можливість майбутньому вчителю виявити власні педагогічно-творчі здібності, гуманістичні інтереси як вираження рівня розвитку гуманістичного світосприймання, а також формувати готовність до самовираження й самоствердження.

Так, під час виконання вправи “Перевтілення” студенти ототожнювалися з екзистенціальним, гуманістичним, езоповим і прагматичним типами психолога-професіонала й представляли його світоглядну установку. Це дало змогу студентам перевтілитися в роль іншої людини, що сприяло більш глибокому розумінню й усвідомленню власного типу спрямованості особистості. Після виконання вправи студенти обмінювалися думками щодо того, наскільки відповідав тип поведінки, який демонструвався свідомо, реалістичному поводженню (висловленням, невербальним проявам). Студенти в ході дискусії визначали тип спрямованості особистості кожного учасника, що проявляється реально (групове оцінювання).

Вироблення внутрішньої спостережливості за власними почуттями, потребами, емоціями, яка сприяє більш глибокому проникненню у власний внутрішній простір, виконувалося майбутніми соціальними педагогами під час виконання вправи “Людина – гуманіст”. Під час вправи необхідно було, щоб за ходом дискусії стежили всі студенти, тому що за бажанням роль оповідача може виконувати кожний.

Реалізація принципу гуманізації і зумовленої ним такої психологічної умови, як “гармонія діяльності в системі “педагог – студент”, знаходила своє відображення в співробітництві викладача й студента на основі демократичного стилю спілкування з поєднанням розумної вимогливості та наданням своєчасної допомоги тим студентам, що її потребують. Так, у процесі “спільного навчання” відбувається обмін інформацією на рівні “педагог – студент”, коли навчання перетворюється на процес спільного пошуку істини, а особистісна інформація постає як предмет власне гуманістичного пізнання.

Певною мірою цьому сприяло здійснення особистісно орієнтованого підходу (принцип урахування індивідуальних особливостей студентів), який можна продемонструвати на прикладі семінарських занять з теорії гуманістичної соціології.

Аналізуючи результати проведеного констатувального експериментального дослідження, нами було визначено, що актуальним

завданням підготовки майбутніх практичних психологів є формування гуманістичної спрямованості, де об’єктом дослідження будуть виступати взаємини між учасниками психолого-педагогічного процесу, а також структура, логіка й механізми реалізації корекційно-розвивальної програми, спрямованої на формування гуманістичної спрямованості особистості майбутніх соціальних педагогів.

Корекційно-розвивальну програму соціально-гуманістичного підходу до студентів ми розглядали як особистісно орієнтовану, тому що два суб’єкти одного процесу діють разом, є партнерами, становлять рівноправний союз старшого, досвідченого з менш досвідченим.

Соціально-психологічна технологія професійного формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога перш за все звертає увагу на внутрішню морально-етичну мотивацію процесу навчання. В зв’язку з цим однієї з найголовніших цілей корекційно-розвивальної моделі професійної вищої соціально-психологічної освіти стає формування гуманістично спрямованої особистості, яка самоактуалізується. Це має бути людина високої моральності, глибокого інтелекту, яка б мала зрілий рівень потреби в самовдосконаленні.

Концептуальні основи професійного формування гуманістичної спрямованості в підготовці майбутніх практичних психологів мають деякі специфічні особливості.

1. Особливість моделі корекційно-розвивальної програми професійного формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога полягає в тому, що ця модель спрямована на самодетермінацію й самовдосконалення студентів, на перехід від зовнішньої детермінації до самодетермінації.

2. Освітньо-виховна діяльність у навчальному закладі повинна задовольняти потреби студентів у самопізнанні, самовираженні, самоствердженні, самовизначенні, самоврядуванні, самореалізації за допомогою специфічного змісту методів і форм, що забезпечують перехід від зовнішньої детермінації до самодетермінації.

3. Процес формування гуманістичної спрямованості відбувається під час навчальної діяльності і поза неї.

4. Засвоєння студентами теоретичної бази соціально-психологічних та педагогічних знань надає всій життєдіяльності студента особливого гуманістичного змісту, який направляє його діяльність і поведінку. Основний зміст професійної підготовки, що ведеться протягом всього часу навчання, становлять способи самодетермінації, реалізації гуманістичної позиції у власній діяльності

студентів на основі моральних загальнолюдських принципів. Будь-яка діяльність особистості направляється й оцінюється з позицій відповідності вищим цілям розвитку особистості.

5. Важливою особливістю навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі є акцент на самоаналіз і рефлексивну діяльність майбутнього соціального педагога. Це уможлиблюється через реалізацію опорної характеристики особистості – образу “Я”, або Я-Концепції.

Список використаних джерел

1. Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта (Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти). – Рівне, 2003. – 128 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.124-129.
4. Бех І.Д. Проблема особистісних цінностей: стан і орієнтири дослідження // Українська психологія: сучасний потенціал: Матеріали четвертих костюківських читань (25 березня 1996 року): В трьох томах. – Т.1. – К.: Інститут психології АПН України, 1996. – С. 57-67.
5. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання / За заг.ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1997. – С. 8-11.
6. Иванова Л. К. Система вузовской профессиональной подготовки специалистов социальной сферы к социальной работе с семьей / Л. К. Иванова // Отечественный журнал социальной работе. – 2004. – № 3. – С. 68–72.
7. Концепція національного виховання: Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994р. // Освіта. – 1994. – 26 жовтня. – С. 5-6.
8. Семиченко В.А. Визначення функцій педагогічної діяльності в контексті гуманізації навчання // Гуманітарні науки. – 2001. – № 1. – С.21-32.

In the article regarding means of forming humanistic direction a personality future social teacher in the studies process in high school.

Key words: personality, humanistic direction, social teacher, process of forming.

Отримано: 25.03.2010

Формуванні ціннісних орієнтацій особистості у процесі здобуття вищої освіти

У статті розкриваються соціально-психологічні особливості формування ціннісних орієнтацій особистості в процесі здобуття вищої освіти. Особлива увага приділяється значущості вищої освіти в сучасному українському суспільстві, більшої, ніж політика або економіка. Визначається її особлива роль – формування інтелігентної особистості.

Ключові слова: особистість, ціннісні орієнтації, вища освіта.

В статті розкриваються социально-психологические особенности формирования ценностных ориентаций личности в процессе получения высшего образования. Особое внимание уделяется значимости высшего образования в современном украинском обществе, большей, чем политика или экономика. Определяется его особая роль – формирование интеллигентной личности.

Ключевые слова: личность, ценностные ориентации, высшее образование.

Проблеми вищої освіти відображають значний спектр проблем, існуючих в сучасному суспільстві. Система освіти є сферою взаємодії інтересів держави і суспільства. Кожний з суб'єктів освітніх праввідносин повинен мати нагоду впливати на функціонування і розвиток системи освіти, але разом з тим нести свою частку відповідальності за створення умов, необхідних для виконання системою освіти своїх соціальних і освітніх функцій. Саме цій актуальній проблемі присвячена наша стаття.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою вищою освітою є одним з основних критеріїв (хай навіть в деяких випадках формальним), по яких ми прагнемо визначити суть поняття “інтелігентність”. Ж.Т. Тощенко [5] вказала на ряд позицій, за якими можна охарактеризувати інтелігентну особистість. По-перше, це не просто володіння знаннями, а активна участь у передачі цих знань народу. Служіння народу, відповідальності перед ним. По-друге, це ідея моральності, ідея служіння добру. По-третє, це прагнення бути прикладом, орієнтиром і навіть ідеалом для оточуючих, не тільки у великому, але і в малому, в повсякденних справах і турботах. І нарешті, це щира готовність служити не тільки своєму народу, але і